

végre a pozsonyi Orsolya- és Clarissa-kolostorok ; a budai papnövelde, a győri, budai, löcesei és treneséni nemes finöveldek. A török háborúkban megsebesült katonák javára 337,000 forintot bocsátott Lipót királynak rendelkezésére. 1683. majdnem egész Nagyszombat városával együtt tűz által elpusztított Szt. Istvánról nevezett papnevelő intézetet helyreállította. Végrendeletében Buda és Esztergom várak kijavítására 180,000 forintot hagyott. Nem csekélyebb bőkezűséggel gondoskodott családjáról, melynek fényét ő alapította meg. Számos latin nyelvű beszéde nyomtatásban is megjelent. V. ö. *Zelliger A.*, Egyházi írók csarnoka ; Szt.-István-Társulat Enciklopédiája XIII. 1893.

z-r.

8. *Sz. Gyula* gróf, főrend, kir. főlovászmester, szül. 1829 nov. 11. Iskoláit Szombathelyen végezte, 1848. hadnagy lett a Palatinus-huszárok-nál ; Windischgrätz hadseregével a prágai forradalom leveretése után Bécsbe, ennek bevetele után pedig az Olaszországba indult sereghez ment. A marcali uradalomnak lévén ura, a 60-as években élénk részt vett Somogy politikai és társadalmi mozgalmaiban. Wenckheim Béla báró belügyministersége alatt Sopron vármegye főispánjává, majd pedig Beust külügyminiszter korában udvari tanácsossá neveztek ki a külügyminisztériumban. Végül József főherceg honvéd-főparancsnokká történt kinevezetésével hozzá került mint főudvarmester. Első neje Zichy-Ferraris Karolin grófnő 1871. elhalván, 1875. nőül vette Klinkosch Paulát. A főrendiháznak zászlósúri minőségén kívül a census alapján is tagja. 1857. kamarási, 1868. valóságos belső titkos tanácsosi méltóságot nyert. Az I. osztályú vaskorona-rendet és több idegen rendjelt bír. Fia első nejétől: *Pál*, szül. 1865 jun. 13., csász. és kir. kamarás ; második nejétől: *Gyula*, szül. 1879 dec. 10.

9. *Sz. Imre* (id.) gróf, főrend, kir. főasztalnokmester, szül. Bécsben 1825 febr. 15., hol atyja, Lajos, Zsófia főhercegnő főudvarmestere volt. Tanulmányait az atyai háznál végezte ; 1838—43. Pozsonyban tette le vizsgáit. A diplomáciai pályát Rómában kezdte meg 1845. mint követségi attaché ; alig egy év múlva ő vitte meg rendkívüli futári minőségben Pius pápa választása hírére. 1848. követségi titkári és ügyvivői ranggal Stockholmba helyeztetett, majd hasonló minőségben a német szövetségi követséghez Frankfurtba, ahol Bismarckkal, akkor porosz követvel, bizalmas ismeretséget kötött. Mindketten csaknem egyszerre rendeltettek Szt.-Pétervárra, ahol Sz. először mint követségi tanácsos, később mint ügyvivő működött. Innen a nápolyi udvarhoz küldetett követül, s ott maradt, míg a nápolyi trón romba dől. Rendelkezési állapotba helyeztetvén, egy időre a magánéletbe vonult. 1865. nőül vette Sztáray-Szirmay Alexandra grófnőt. Az 1865—1868-iki országgyűlésen mint képviselő jelent meg s a konzervatív párthoz tartozott. 1878-ban Károlyi Alajos gróf Londonba neveztetvén ki nagykövetté, utódjául Berlinbe Sz. neveztetett ki. Berlinben a magyar egyesület védnöke volt s a szegediek segélyezésére alakult bizottságnak élén állott. 1852. kamarás, 1867. valóságos belső titkos tanácsos, 1882. a Lipót-rend, 1889. a Szt.-István-

rend nagykeresztese és 1891. aranygyapjas vitéz lett. 1892 óta magyarországi birtokain visszavonultan él. A főrendiház fontosabb tárgyalásain azonban sűrűn vett részt. Az 1893-iki községi hadgyakorlatok után Vilmos német császár meglátogatta egyik soproni birtokán. A közjogi és törvénykezési bizottság tagja. Fiai : *Dénes*, szül. 1866 dec. 1., követségi titkár a szentpétervári osztrák-magyar nagykövetségnél ; *Péter*, szül. 1870 márc. 4., huszárfőhadnagy ; *István*, szül. 1873 máj. 6. és *László*, szül. 1879 febr. 18.

10. *Sz. Imre* (ifj.) gróf, főrend, cs. és kir. kamarás, szül. 1858 márc. 31., legidősebb fia Dénes grófnak. Nevelése befejeztével 1881. hosszabb tanulmányutat tett több ifju mágnással Amerikában s itt szerzett tapasztalatait az *Amerikai levelekben* írta meg, melyek 1883. önálló kötetben megjelentek. E munkában agrarius eszméket hangoztat, amelyek védelmére a napi sajtóban, különösen a Pesti Naplóban cikkeket is tett közzé és a «Gazdakör» vitáin is felszólt. Egyéb munkái : *Birtokminimum és Homestead* (Budapest 1883) ; a Megyei (közgazdasági) monográfiákban *Somogy vármegye* (u. o. 1895). Élénk részt vesz Somogy vármegye politikai, de különösen gazdasági életében ; több évig a vármegye közgazdasági előadója volt. A főrendiházban úgy mint a közéletben jelentős mezőgazdasági kérdéseket karol fel. Mint a homokszöllő-telepítések kormánybiztosa is működött. 1885. nőül vette Andrássy Máriát, Andrássy Aladár gróf leányát. A főrendiház jegyzője, a közgazdasági és közlekedéstudományi bizottság tagja.

11. *Sz. István* gróf, a «legnagyobb magyar», eszméi, működése és hatása által az «új Magyarország» egyik megteremtője, szül. Bécsben 1791 szept. 21., megh. a döblingi elmegyógyintézetben 1860 ápr. 8. Atyja Sz. Ferenc, a magyar nemzeti muzeum nagynevé alapítója, anyja Festetics Juliána grófnő. Pestetics Pálnak leánya volt, aki első férjének Sz. Józsefnek 1775 nov. 20. bekövetkezett elhunytja után 1777 aug. 17. pápai engedéllyel annak testvérehez, Sz. Ferenchez ment nőül. A házasságukból született öt gyermek : három fiú és két leány között István volt a legfiatalabb.

Gyermekkor. Nevelés. A gyermek Sz. nevelését otthon a szülei háznál nyerte, melynek az atya irányelvei szerint való vezetését Liebenberg (Lunkányi) János magántanító vállalta magára. Mellette egyes tantárgyakat külön szakferfiak tanítottak. Így Révai Miklós a magyar nyelvészet egyetemi tanára, aki szépen is rajzolt, tanította az architektúrát, egy Poupard nevű házi káplán az olasz és francia nyelvből adott órákat. A család körében a magyar nyelv volt az uralkodó s a gyermekek nevelése is magyar szellemben történt. Midőn Kazinczy egy alkalommal a grófi családot meglátogatta, az apa azt kívánta tőle, hogy gyermekeivel csak magyarul beszéljen. Mint későbbi nyilatkozatai bizonyítják, nevelésére különösen anyja gyakorolt jótékony befolyást. Sz. nem a korán értett, hanem a szorgalmasan és alaposan tanuló gyermekek közé tartozott s a vizsgálatokat, melyeknek magát az atyja kívánsága szerint évenként egy nyilvános iskolában alá kellett vetnie, kitünő eredménnyel állotta ki.

Katonáskodása. A serdtülő gyermek nevelése 17 éves korában megszaktadt. Azon vesztély elhárítására, mely a monákiát Napoleon részéről fenyegette, 1796 óta csaknem minden magyar országgyűlésnek elsős legfontosabb tárgya az újonccsapatok megszavazása volt. Az 1808-iki országgyűlés 25,000 újoncot szavazott meg, elrendelte a nemzeti fölkelést és szervezéséről is intézkedett. A törvényt, mely minden családból csupán egy tagot kívánt fegyverfogásra, a Sz.-család egy töltötte be, hogy mind a három fiát a csatatérre küldte. Az ifju gróf emelkedése a hadi pályán kezdetben gyorsan ment, 1809 ápr. 7. már főhadnagy lett a württembergi huszárezredben s itt felebbvalói Voit őrnagy s Ertel báró alezredes bizalmát csakhamar annyira megnyerte, hogy az az ezred pénztárának kezelését is reá bízta. A győri híres csata után (jun. 14.), mely a felkelő sereg megfutamatásával végződött, személyes bátorságának kitűnő bizonyágát adta, midőn a Dunán egy csónakon végig evezve, az ellenséges francia csapatok kikértelével fölkereste Chasteler altábornagyot, értesítette őt a Meskó tábornok hadteste hollétéről s ezáltal lehetővé tette a két egymástól elszakított hadtest egyesülését (jul. 19.), amely merész tette fölött a király is teljes megalégedését nyilvánította. E közben a hadi szolgálattól üresen maradt idejét tereprajzok és felvételek készítésére s általában a maga továbbképzésére használta föl. A felkelő sereg hazabocsátása után (dec. 18.) testvérei (Pál és Lajos) hazatértek szüleikhez, de ő tovább is a hadsereg-nél maradt, előbb a Liechtenstein-huszároknál, azután egy dsidás ezrednél. Hadosztálya egy ideig Világoson, később (1811) Morva- és Csehországban állomásozott. 1813 nyarán már ellenséges területre lépnek s a francia csapatokkal többször megütköznek. Ekkor már kapitány volt, bár svadron nélküli. A nagy lipcei csatát megelőzőleg, melyben a szövetséges fejedelmek Napoleon hatalmát megtörték, oly hősi tettet hajtott végre, melynek világra szóló fontossága volt. 1813 okt. 16. és 17. közti éjjel Schwarzenberg herceg Blücher porosz tábornagyhoz küldte, hogy 18-ikára az ütközetre meghívja. Sz. a legrövidebb utat választva, az ellenség vonalain keresztül csakugyan szerencsésen eljutott Blücher táborába. Itt megbízását teljesítve, még az volt hátra, hogy a svéd trónörökös is, aki ily elhatározó lépésre mindig nehezen volt rábirható, idejekorán felszólíttassék. Sz. a porosz tábornagy előtt késznek nyilatkozott e feladat teljesítésére. Vállalkozása tetszett Blüchernek s megbízta, hogy a két császár és a porosz király nevében szólítsa fel Bernadotte-ot a csatlakozásra. A trónörököshöz érkeve, ettől előbb tagadó választ nyert. Sz. elismervényt kért arról, hogy a három uralkodó meghívását átadta. Erre a trónörökös is gondolkodóba esett, rövid tanácskozás után elhatározta magát a csatlakozásra, az útírányt Sz. által kijelöltette s a csata harmadik napján kellő pillanatban csakugyan meg is érkezett s eldönté a csatát. Kitűnő hadi szolgálata elismeréséül az első osztályu kapitányi rangot s az orosz Vladimír-rendet kapta. Tizenhét évi katonai pályája alatt ennél feljebb azután nem is emelkedett. A lipcei csata után

az előnyomuló csapatokkal francia területre lépve, 1814 április 1-én Párisba ment. A következő hónapban már Olaszországban van s 1815 május 1-én a torentinói lovassági ütközetben tüntette ki magát, egy nagy bátorsággal és ügyességgel intézett rohammal szétverve Murat testőrezredét. Ez alkalmából szintén több érdemrendet kapott. Ezután a Hessen-Homburg huszárezredhez helyeztette át magát s itt szolgált 1826 febr. 15-ig, amikor a katonai szolgálathól kilépett.

Utazásai. Katonáskodása e hosszú idejét, melyet közbe-közbe hosszasan szabadságolás szakasztott meg, önképzésre és utazgatásokra fordította. 1815 szept. újra Franciaországban van, innen Angliába ezevett át, mindentűt élénk figyelemmel kísérve a kifejlődött kultúra vívmányait s azon intézményeket, melyeket később hazájában meghonosítandó volt. Egy újabb olaszországi út (1817 máj.) az olasz költészet, egy görögországi utazás a Boszporuson, Kis-Ázsia partjain s az Archipelaguson a görög irodalom, a művészet és régészet tanulmányozására serkenti minden szép és nemes iránt fogékony lelkét. Hazatérve, Magyarország és Erdély nevezetesebb városait kereste föl s utazása alatt több, életre szóló ismeretséget és barátságot kötött. Ekkor látogatta meg felsőbüki Nagy Pált s Wesselényi Miklós bárót is (1821 aug. 1.), aki vele rokon lélek volt s lángoló szeretete — mint később maga írja — magasztos felfogása és bizonyos varázs, melyet anyiakra gyakorolt, elbájolták lelkét s örök barátságot fogadtak egymásnak, amelyet később azonban eltérő politikai nézeteik miatt kölcsönös elhidegülés szakított meg. A külföldön és a hazában tett utazás s ennek hatása alatt a külföldi és hazai állapotok elmaradhatatlanul fölmerülő összehasonlítása már ekkor élénken éreztette vele a magyar nemzet szellemi és anyagi téren való hátramaradását s mindinkább felkölté benne a vágyat a külföldön látott s nálunk ismeretlen üdvös intézmények meghonosítására.

Lóversenyre vonatkozó terve. Első ily irányu terve a lóverseny behozatala volt, mely Ausztriában, épp úgy mint nálunk, ismeretlen volt. Az eszmének többeket megnyerve, kihallgatásra ment I. Ferenc királyhoz s ennek felszólítására 1822 jan. 31. irásban is benyújtotta javaslatát. A lóverseny-egyesület védőjévé a nádot is megnyerte.

Újabb külföldi tanulmányát Wesselényi társaságában (1822 márc. 1-től szept. 26-ig). Azzal a közös elhatározással indultak el, hogy a külföld gazdasági és egyéb viszonyait, különösen lótenyésztését tanulmányozzák. München, Stuttgart, Páris, a l'Aigle és Mortagne között fekvő trappista zárdá és London (máj. 15.) voltak ez út nevezetesebb pontjai. Figyelmüket mindenre kiterjesztik, aminek tanulmányozását Magyarország terve vett reformálásához hasznosnak tartják. Hosszabb pihenés után, melyet gazdaságának rendezése, a lóverseny ügyének sürgetése, eszméi érdekében a hazában tett kirándulás több ízben szakasztott félbe, 1825 máj. 10. a X. Károly koronázási ünnepélyére küldött Esterházy Pál herceg társaságában ismét útra kelt Páris felé. Ez út alatt különösen a XIV. Lajos alatt épített Canal du Midi ragadta meg figyelmét s kelté föl benne a Duna-

és Tisza-szabályozás gondolatát. Dél-Franciaországban és Olaszországban, melyből ez alkalommal Nizzát, Torinót, Milanót, Velencét s végül Triestet érintette, a selyemtermelésről és szederfatermesztésről gyűjtött adatokat s azután sietett haza az országgyűlésre, mely 1825 szept. 11-re Pozsonyba volt összehívva s az 1791-iki országgyűlés küldöttségei munkálatainak napirendre tűzése által nevezetesen ígérkezett.

Akadémia alapítása. Már az 1791-iki országgyűlés tudományi bizottsága fölvetette programjába a katonai és képzőművészeti akadémián kívül egy magyar tudományos akadémia felállítását s most ez országgyűlésen a követek nov. 2-iki és 3-iki kerületi ülésében ennek eszméjét ismét föllevenítették. Már az első gyűlésben szóvá tette ennek szükségességét Máriássy sárosvármegyei követ, de különösen gyűjtő hatása volt másnap a felsőbúti Nagy Pál beszédének, melyben hevesen kikelt azon elkorosodó főurak ellen, akik elhanyagolják nemzetiségünk és nyelvünk érdekeit. A közlekedésben, melyet a beszéd keltett, Sz. a hallgatóság közül a követek asztalához lépve, engedélyt kért a szólásra s ezt megnyerve, «a nemzetiség és nyelv erősítése, terjesztése és pallérozása szent céljára» felajánlotta minden jószágának egy évi jövedelmét, melyet 60,000 forintban állapított meg. Leirhatatlan örömmel és meghatottsággal fogadták e kijelentését s utána egymásután keltek föl s tették meg ajánlataikat Vay Ábrahám (8000), Andrassy György gróf (10,000), Károlyi György gróf (40,000) és még többen; nov. 8. a négy első alapító a nádorhoz s az alsó és felső táblához már írásban is benyújtotta ajánlatát, nov. 21. pedig az alakítandó tudós társaság tervének alaprajzát. A nádor bizottságot nevezett ki ez alaprajz tárgyalására s ebben Sz. is tevékeny részt vett. A bizottság munkálatai 1827 aug. 18-án a királyi szentesítést is megnyerték (1825—27-iki XI. t. c.).

Sz. és Metternich. Mig az országgyűlés tartott (nov. 10.), időt szakított arra is, hogy Metternich miniszternél, akivel családi összeköttetése is volt, látogatást tegyen. E látogatás után, mely által beszélgetéstik a magyar politika, különösen az országgyűlésen tárgyalt kérdések körül forgott (dec. 15.), felszólítására írásban is beadta hozzá emlékiratát (Meine Beichte), melyben ezekre vonatkozó nézeteit kifejtette. Metternich jegyzeteket tett rá, melyekben, miként már előbbi beszélgetésük alkalmával, nem titkolta el rosszálását Sz. politikai álláspontja fölött s figyelmeztette, hogy nagyon messzire megy, megrontja az ifjúságot, majd megbánja, mikor késő lesz; ne ragadtassa el magát a tapok által, gondoljon a holnapra is. Sz.-t mindez nem tartá vissza, hogy az országgyűlésen ezután is többször fel ne szólaljon, valahányszor a magyar nyelv, a szabadság, vallási türelem stb. kérdése került szóba, mindannyiszor szabadelvű szellemenben; nem riasztá vissza ettől az elnöklő nádor rendreutasítása sem, melyet három ízben vont magára, sőt hogy nézetei szabad kifejtésében katonai rangja se akadályozza, 1826 febr. 15. tizenhét évi szolgálat után erről is lemondott.

Nemzeti kaszinó. Szintén ezen országgyűlés idejére esik Sz. e másik alkotása, melyet a politi-

kai, gazdasági és társadalmi kérdések megvitatása, az összetartás erősítése s némileg saját eszméi terjesztése céljából alapított. Az első tagokat ő gyűjtötte, részt vett az alapszabályok kidolgozásában s buzgósága a tagok gyűjtésében később se lankadt s 1830. Metternichet is megnyerte tagnak. 1827 jun. 10. tartá az egyesület alakuló gyűlését 150 taggal, kik közül mintegy 45-en voltak jelen s a következő évben már az alapszabályokat is a közgyűlés elé terjeszthették (I. *Széchenyi-émléklakoma*).

Irodalmi föllépeése. Eszméi terjesztésére másik eszközzel a sajtót választotta, melyhez először tárgyat kedvence szakmája a *lőtenyésztés* szolgáltatott. 1828-ban jelent meg e téren alapvető röpirata a *Lovakról*, melyben hosszas tanulmányozással szerzett tapasztalatai után a lőtenyésztés nemzetgazdasági fontosságát fejtegeti s e téren hátramaradásunkat s ennek okait ismerteti. Szerinte «csak magunktól függ, hogy a világ minden vásárait lovainkkal elboríthassuk és hogy a magyar ló mindentül érdemlett elsőbbséget nyerjen». Ugyanez évben kezdett másik nagyobb jelentőségű munkája a *Hitel* írásához, melyen egy évig dolgozott s 1830. tette közzé, hogy benne foglalt új és átalakító eszméivel s reformterveivel forrongásba hozza s az általuk keltett szellemi harc segítségével a haladás útjára terelje a nemzetet. Államgazdasági irodalmunk e geniális alkotása, melyet «Honnunk szebbelkü asszonyinak» ajánl, sorra veszi mezőgazdaságunk, kereskedelmünk égető kérdéseit s a jelen állapotnak «tisza magyar szív» érzésével írott rajza után meglepő biztossággal jelöli ki: Mit kell tenni és min kell kezdeni? Geográfiai helyzetünk, a pénz szűke, kereskedői konkurrencia, kivitelű vám, fölösleges és káros hatású kormányrendeletek, termelés hiánya, rossz közlekedés, belfogyasztás és kereskedési biztosság hiánya, kereskedőbecsület, nemzeti bank, a polgári erények és kötelességek, nemzetiség, művelődés, törvények, politika stb. mind tárgyalás alá kerülnek, mivel mindezek vagy a hitel szentségén alapulnak, vagy annak eredményei. Jó részben ugyanezeket fejti ki még részletesebben *Világ* c. munkájában, melyet Desseffy József gróf támadása ellen (1831) a *Hitel* védelmére írt, és amelyben ezenkívül annak beismerésére is akarja birni nemzetét, hogy mindenben hátra van, s ha már az «önvallomáson» átesett, arról is meggyőző, hogy mint erőtől pezsgő fiatal nép «csudálatos magasságra emelheti magát és minden lehet, ha közértelmességét s nemzetiségét kifejti», hogy Buda és Pest egyesítése Magyarország fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges, hogy a nemzet haladása a királyi széklet is erősíti stb., továbbá meggyőző bizonyítékokkal védi a megtámadott egyesületeket, a kaszinót, pesti löverseny stb. E két mű e két év legnagyobb eseménye és hatásuk leirhatatlan volt; két pártra szakították a nemzetet: egyik, mely Sz.-t képzelgőnek tartotta s művét megégette, a másik, mely «diadal fiá»-nak nevezte és a nemzet megváltozójának tekintette és égisz magasztalta. A *szinügyet* szintén melegen felkarolta s erre vonatkozólag nagy tervekkel lépett föl *A magyar játékszínül* (1832) röpiratában s évek multával is a Társalko-

dóban. A színházi alap összegyűjtését részvények által tervezte és az épületre vonatkozólag már külföldön gyűjtött tervrajzokat. Fáy és Pöldvári színházépítési tervét kisszerűnek tartotta s azért nem is pártolta.

Dunai út. Rég ápolat vágya volt, hogy megnyissa a Dunát a kereskedésnek egész a Fekete-tengerig. 1830 jun. 24. indult kíséretével saját hajóján szemleútra, hogy a Duna folyását tanulmányozza s a szabályozás nehézségeiről saját tapasztalatai útján győződjék meg. Ez útnak, mely Pesttől Konstantinápolyig terjedt, Orsova, Galac, Konstantinápoly, hazatérőben Pozsarevac (hol Milos hercegnél időzött), Szendrő, Belgrád voltak nevezetesebb pontjai. Útközben Bujukderéből tudósította József főherceg nádotrt megtett útjának céljáról s felajánlotta szolgálatait egy a *Duna végig hajózhatóvá tételére* vonatkozó javaslat előterjesztésére. 1833 jun. 20. kapta erről a nádor megbízását s ettől kezdve mint királyi biztos 10 éven át vezette a munkálatokat. Ez év jul. 8. indult el újra s 29. kezdte meg Orsován a sziklarepszést s bár az eszközök elégtelensége, a török kormány akadékoskodása miatt lassan haladhattak, 1834-re már egy Argo nevű hajóval átkelhetek. Közben (1833 szept. 3.) egy gőzhajóval, mely a Tiszán az első volt, Szegedre is elrándult, hol nagy lelkesedéssel fogadták.

A *gőzhajózás* ügye is állandóan foglalkoztatta. A *Dunagőzhajózási társulat* ügyét nálunk ő karolta fel s ő támogatta a bécsi kormánynál, a nádornál, az országgyűlésnél (első gőzhajó Budapest s Zimony között 1831 márc. 16.) ; később egy egész cikksorozatban ismertette e vállalatot s nagy kereskedelmi fontosságát. Az ő buzgólkodása hozta létre a *balatoni gőzhajózást* is, ő indította a mozgalmat, gyűjtött részvényeseket stb. (1846 szept. 21-én első gőzhajó).

Stadium. Politikai tevékenysége sem sokáig szünetelt. Két nagy művének a Hitelnek és Világnak kiadására adta ki 1833. ezekhez szellemben és tárgyban hasonló művét: a *Stadiumot*, melyben reformterveit még szabatosabban kifejti s a római XII-táblás törvényre emlékeztetőleg 12 pontba foglalja. E pontok : 1. Hitel. 2. Ösiségi jog (aviticitas). 3. Fiscalitas. 4. Birtokképeség. 5. Törvény előtti egyenlőség. 6. Nemtelenek pártvéde. 6. Házi pénztár és országgyűlési költség terheit mindenki idom szerint viselje. 8. Vizek, utak, belvámok stb. országgyűlési tárgyalások alá tartozzanak. 9. Monopoliumok, céhek, limitációk eltörlése. 10. Törvény csak magyar nyelven szerkesztessék. 11. Csak a helytartó tanács kormányozzon. 12. Ítéletek, tanácskozások nyilvánossága. E nagy mű megírása után, melyet Arany a Hitellel és Világgal együtt «három égbe nyúló piramidnak» nevez, melyek közül egy is halhatatlanná tette volna nevét, ismét újabb terv foglalkoztatja pihenést nem ismerő elméjét. 1834 közepén a vaskapui munkálatok vezetése mellett hozzá kezdett *Hunnia* c. műve írásához, melyben arról értekezik, miként kellene a fővárost a modern kényelemnek megfelelő módon rendezni, az építkezéseknél milyen stíl alkalmazandó, általában a lakóházak építésénél milyen tekintetek legyenek irányadók, hogyan lehetne Pestet meg-

ővni egy erdő ültetése által a Rákos homokjától stb. E műven csak lassan dolgozhatott és 1840. fejezte be.

Házassága. 1824 aug. 2. látta legelőször Seilern Crescence grófnőt, Zichy Károly gróf feleségét s ez időtől kezdődik az a jótékony befolyás, melyet a grófnő reá folyton gyakorolt; lázas tevékenysége közben egyedül résztvevő barátja figyelmében, buzdításában és bátorításában talált enyhülést. Eszményi szerelmét híven megőrizte szívében, míg 1836 febr. 4. Zichy gr. halála után hitveseként zárhatta keblére.

1836—39-ben további tevékenysége a Duna-szabályozás, a lánchíd s löverseny ügye között oszlott meg. A lánchíd építésére vonatkozó szerződést az országos bizottság, melynek Sz. legtevékenyebb tagja volt, ez évben kötötte meg, a löverseny ügye iránt *Néhány szó a löverseny körül* c. kötetben igyekezett érdeklődést kelteni.

Sz. és Kossuth. Sz. állandóan aggódo figyelemmel kísérte Kossuth politikai szereplését, melytől saját alkotásai fenmaradását féltette. Minél inkább nőtt Kossuth népszerűsége s mennél erősebben lépett fel követeléseivel a Pesti Hirlapban, melynek szerkesztője volt, annál inkább nőtt Sz. aggodalma, hogy e túlzás oda dobja vissza hazáját, ahonnan csak rendkívüli erőfeszítéssel sikerült kiemelni. A fenyegető veszély érzete, amelyet rajongó hazaszeretete talán a valóságban is nagyobbban képzelt, arra indította, hogy még mikor nem késő, megkísérli annak feltartóztatását. E célból írta «szíve vérével» *Kelet népe* c. művét, melyben megdöbbentő módon rajzolja le Kossuth elé, hová vezet az ő politikai irányja, a «szív andalgásával való kormányzás» s prófétai hangon fenyeget egy közelgő forradalommal s ezen Kossuthhoz intézett kérréssel végzi be művét: «tépje bár személyemet ahogy tetszik, minden ceremonia nélkül, de csak istenért ne használja nimbusát és népszerűségét Magyarországnak zavarba hozására. Még mindenre van idő és azért iparkodtam minél előbb lépni fel; de nem sokára többé nem lesz, mert mindennek megvan bizonyos pillanata, mely ha lepergett, valamint örökre oda van erény s becstlet, ugy oda van élet és minden remény». Kossuth maga, Eötvös József báró, Fáy, Dessewffy és többen hasztalanul kísérelték meg, hogy aggodalmait eloszlassák, ez többé nem sikerült. Sz. tovább is a forradalmi izgatót látta benne. Két párta szakadt a kérdésben a nemzet is s a kisebb tartott Sz.-vel. Sem ez, sem népszerűségének folytonos csökkenése nem tartotta vissza, hogy országgyűlésen, vármegyei gyűlésen és ahol alkalma nyílt rá, ismételten fel ne emelje tiltakozó szavát Kossuth irányja és módora ellen.

Újabb alkotásai. Politikai működése mellett tovább folytatta közigazgatási újításait. Az állattenyésztés fejlesztésére, melynek érdekeit állandóan szíven viselte, alakította 1830 jun. 11. az Állattenyésztő társaságot, melynek elnöki tisztét is elvállalta. 1835. (jun. 6. és 8.) még szélesebb alapokra fektette, ekkor változtatta nevét is *Magyar országos gazdasági egyesülettélé.* 1840. mozgalmat indított, beutazta az országot a szederfaltenyésztés és selyemtermelés érdekében, maga is

írt egy művet: *A selyemről* s a soproni szeder-egyesületnek elnökségét is elvállalta. 1842 aug. 24-én megérte azt az örömet, hogy a *lánchíd* alapkövét a nádor és az országgyűlés képviselői jelenlétében letették. 1828 óta folyton foglalkoztatta ennek terve, levelezett s utazott ez ügyben: egy év múlva készen volt a tervrajz s azt 1832. Pest városa is elfogadta. Andrássy György gróffal együtt e végett tett angolországi utazásáról írott *Jelentését* nyomtatásban is kiadta. Terve elé sokféle akadályt gördítettek, mivel az általános fizetés elvét is összekötötte vele, ez pedig rést tört a nemesi kiváltságokon. Ugyanilyen tárgyak: *Adó és két garas és Magyarország kiváltságos lakósihoz* című röpiratai. A Duna-szabályozás után másik kedvenc tervének megvalósítását, a *Tisza-szabályozást* is ez időben kezdhetette meg. 1845 aug. 16. a magyar királyi helytartó tanács kebelében felállított közlekedésügyi osztály élére állíttatott s a munkálatokat azonnal megkezdte. Rendezési tervét és az ügy fejlődését több műben ismertette. Közben ismét felemelte intó szavát Kossuth politikája ellen 1847. kiadott *Politikai programtörvények* röpiratával, de ez hatástalanul hangzott el.

Közlekedési miniszter. A márciusi napok váratlan eseményei, a magyar független felelős minisztérium megalakulása reményt ébresztettek benne nemzeti önállóságunk megmaradásáról s Batthyány Lajos gr. miniszterelnök fölszólítására 1848 márc. 23. elvállalta a közlekedésügyi és közmunka tárcáját s a minisztérium Eötvössel öt küldte ki, hogy az Innsbruckba költözött udvart Pestre meghívja. A meghasonlás, mely közte és Kossuth között volt, a kabinetbe lépés után sem simult el s most közelebbi nézve még sötétebb színben látta a Kossuth politikájától fenyegető veszélyt, mely mindinkább a dinasztiaival való szakadás felé vezetett. A minisztertanácsban és a képviselőházban is (aug. 19.) hasztalanul szólalt fel ellene.

Betegsége. A honfui bánat, a folytonos tépelődés a haza sorsán lassankint megtörték szellemi erejét. Képzletében látta a forradalmat, mint mézárólja testvér a testvért; az égboltozatra lángbetűkkel látta fölírva Kossuth nevét s gondolatai rohamától, képzeletétől nem menekülhetett többé. Orvosa Balogh Pál szept. 5. *Döblingbe* a Goergen gyógyintézetébe vitte. Itt volt évek hosszú során eltemetve, hiven ápolva szerető nejétől, aki e végett Bécsbe tette át lakását s folyton érintkezett vele és környezetével. Lassankint állapotja annyira javult, hogy nejjével levelezett, honfitársaival, akik gyakran látogatták, politikáris társaloghatott s gazdasága ügyeit is maga vezethette. Később a félbeszakasztott irodalmi foglalkozáshoz is visszatért, átjavította Pesti por és sár és Hunnia című műveit, hogy Török János azokat közzé tehesse. Új munkához is kezdett; itt írta *Önismeret* c. művét, melybe megfigyeléseit, eszméit rakta le a gyermek tehetségeinek harmonikus fejlesztéséről, a testi nevelés fontosságáról s egyéb pedagógiai kérdésekről.

Ein Blick. De ennél sokkal messzehatóbb jelentőségű egy másik politikai irányu műve. Az 50-es évek végén Sz. lakóhelyén mindazok meg-

fordultak, kiknek eszméjük volt a Magyarország bizonytalan helyzetére vonatkozó kérdések megoldására, vagy készségük az abszolút kormány és rendszere támadására. Ezek rendszeren eljöttek Sz. tanácsait kikérni s Sz. azonkívül e művek közrebocsátásáról is gondoskodott. Ilyen volt Hollán Ernő a Zur ungarischen Frage című mű, Kecskeméthy Aurél, Die Lebensfrage Österreichs szerzője stb., aki mint cenzor az ilyen irányu tiltott politikai röpiratokat rendszeren megszerezte és megküldte Sz.-nek. De egyszersmind titokban már előbb maga is dolgozott egy ilyen, mely nemcsak terjedelem, hanem hang, tartalom és hatás tekintetében is messze ezek fölé magaslik: *Ein Blick* című műve (1859), melyet a Rückblick, egy 1857. névtelenül megjelent mű hívott ki. E mű célja az volt, hogy Bach miniszter kormányrendszerét igazolja s a Magyarországról fülhangzó panasz és elkeseredés szemben az osztrák politikai irányadó köröket félrevezesse. A közvélemény a szerzőségét is Bach miniszternek tulajdonította: ez indította Sz.-t, hogy tollat ragadjon annak «lerántására». A «sárga» könyv, mely így jött létre, a lángész és szenvedély e sajátos és páratlan alkotása az éle, a maró gúny, minden elképzelhető epiteton és szójáték segítségével kiméretlenül pelengérré állítja s neveltségessé teszi a gyűlölt miniszter politikáját és személyét egyaránt. E mű, melyet Rónay Jácint közvetítésével Londonban nyomtattak, Sz. nagy lelkének ez utolsó erőfeszítése egyik legfőbb oka lett a Bach-rendszert bukásának, de egyszersmind oka Sz. tragikus halálának.

Halála. A bécsi rendőrség 1860 márc. 3. házkutatást tartott nála s elkobozta iratait, melyek alapján messze ható politikai összeesküvést vélt fölfedezhetni s a mellett tudtára adták, hogy a tébolyda megszűnt rá nézve azilum lenni. A félelem, hogy erőszakkal elviszik vagy megölik, egy régi jó barátjának Jósika Sámuel bárónak váratlan halála, az újra elborult politikai kilátás izgatósságát rendkívül növelték s egy végzetes pillanatban (1860 ápr. 7—8. között eső éjjelen) önmaga ellen fordítá a fegyvert. Halálának hírére a nemzet, mely nem hagyott fel a reménnyel, hogy legnagyobb fiát még visszakapja, általános megdöbbenéssel fogadta s őszinte részvétellel kísérte sírjába. A magyar tud. akadémia külön gyászünnepet tartott emlékére, melyen Eötvös József báró tartott emlékbeszédet s Szász Károly és Arany János ódáikat olvasták fel. A nemzet Budapesten szobrot állított emlékére, mely József főherceg jelenlétében 1880 máj. 23. lepleztetett le. 1897. Sopron város is követte a példát. Az akadémia újabbán bronz-emléktáblával öröktette meg az 1825 nov. 3-iki jelenetet s újabbán elhatározta emlékének évenként megülését, összes művei kiadását, ereklye-muzeum berendezését.

Művei. 1. *Lovakról* (Pest 1828, németül: Über Pferde, Pferdezucht und Pferderennen. Übers. von Jos. Vojdisek, u. o. 1830. Birálata: Orosz Józseftől, Gróf Széchenyi István mint ír. Pozsony [Snischek] 1832, 351—386. old.). 2. *Pesti lóversenykönyv 1828-ról.* Irta a ló-versenyzés választottsága nevében gróf Sz. I. és Döbrentei Gábor (nyomtatási hely és év nélkül). 3. *Hitel* (Pest, Tratt-

ner-Károlyi 1830). Ezen évben még két kiadást ért, 1832. pedig negyedik kiadása is megjelent. A magyar kiadást a német fordítás is csakhamar követte. Első fordítása még azon évben megjelent Wigand Ottónál (nyomatta Maret György Lipcsében), a fordító neve nélkül. E «nemcsak fellelte hiányos, de szinte egészen felforgatott s ekkép gyakran éppen ellenkezőt mondó fordítás» ellen, mely p. virtualitást Virtuosität-tel, paraly-sist Parallele-vel fordította, Sz. élesen kikelt Világ c. művéhez adott Jelentésében s pörindítással is fenyegetőzött. A kiadó még e Jelentés publikálása előtt értesítvén, hogy kiadványát többen, ezek között maga Sz. is, rossznak tartják, föl-kérte Sz.-t, hogy jelölje meg a fordításban elő-forduló hibákat. Sz. a kiadónak tollba mondta a kijavítandó nagyobb hibákat és így jelent meg még azon évben a második javított és bővített kiadás, melyen már a fordító (Vojdisek József, egy francia nyelvteni könyv, egy német nyelvű pesti címár és Házi ügyvéd szerkesztője) neve is rajta áll. (V. ö. e kiadás elején a kiadó előszavát.) E kiadásnak függeléke is van: Anmerkungen und Zusätze von einem ungarischen Patrioten címmel, mely 1831. magyarra fordítva Toldalék-észrevételek gróf Sz. István Hitel című munkájához. Egy hazafitól e. alatt két kiadást ért. Szerzője, mint a fordítás külön előszava és Sz. már említett Jelentése (ez utóbbi következő passzusa: «Vojdisek úr az ellen, hogy fordítását jónak nem találta, egy külön nyomtatványban panaszkodott») sejteti, szintén Vojdisek Sz. ezután sem ezt, hanem Paziazi Mihálynak az eredeti harmadik kiadása után készült s 1831. a Trattner-Károlyi cégnél Kreditwesen e. alatt megjelent fordítását tartotta hitelesnek s megbízhatónak, aki a fordításhoz a szerző engedélyét előre megszerezte. A Hitel legélesebb kritikája és cáfolata Dessewffy József gróftól: a Hitel című munka taglalatja (Kassa 1831, németül Ludwigh Sámueltól, u. o. 1831). Hatása alatt írott mű: Pius Desiderius. Ueber Erziehung und Unterricht in Ungarn. In Briefen an den Grafen St. Széchenyi. Verfasser des Buchs: der Credit (Wigand, Lipese 1833).

4. *Világ vagyis fevilágosító töredékek némi hiba s előítélet eligazítására* (Pest 1831, németül: Licht oder aufhellende Bruchstücke und Berichtigungen einiger Irrthümer und Vorurtheile. Aus dem Ungarischen übersetzt von Michael v. Paziazi, u. o. 1832). Birálatai és cáfolatai: Orosz Józseftől, Vélemények a Világ című munkáról (Gróf Széchenyi István mint író, kiadta Balázsfalvy József [Pozsony 1832] című német nyelven is megjelent kiadványában); u. o. Ponori Thewrewk Józseftől, Töredék-észrevételek a Világ c. munkára; Dessewffy Aurél gróftól, Néhány szó a Hitel, Taglalat és Világ ügyében (Kassa 1832, Dessewffy Aurél, Marcel és Emil neve alatt, németül Pest 1833); Világ homálya, a Sas című lap közleményei stb.;

5. *A magyar játékszínről* (Pest 1832). Folytatásai *Néhány szó a nemzeti játékszín körül* és *Marseillaise* c. cikkei, melyek a Társalkodó 1835. (87. sz.) és 1840. (93. sz.) évfolyamaiban jelentek meg.

6. *Gróf Andrassy Györgynek és gróf Sz. I.-nak a Budapesti hídegyülethez irányzott jelentése*, midőn külföldről visszatérének (Pozsony 1833,

németül u. o.). 7. *Stadium* (írta — 1831., kiadta Z... 1833, I. rész Lipese 1833, a második rész nem jelent meg). 8. *Über die Donaudampfschiff-fahrt*, aus dem Ungarischen von Michael von Paziazi, Buda 1836; magyarul *Néhány szó a Duna-hajózás körül* címen a Társalkodó 1834—36. évfolyamaiban jelent meg. 9. *Néhány szó a löverseny körül* (Pest 1838, németül: Einiges über Ungarn. Nach dem «Néhány szó a löverseny körül...» tibersetzt von Hermann Klein, Buda 1839). 10. *A Kelet népe* (Pest 1840). A Társalkodó 1840-iki évfolyama újra lenyomatta; függelékül szolgál hozzá Simon Nep. János műve: *Függelék gróf Sz. értekezéséhez a selyemről, közreboocsátja* — Sopronban 1840. (a Sz. által indított mozgalom következtében keletkezett iratokat l. e lexikon *Selyemhernyó* című cikke irodalmi rovatában). 11. *A Kelet népe* (Pest 1841, 2. kiad. Pozsony 1841). A Kelet népére vonatkozó vitában részt vett vagy ennek hatása alatt írott művek: *Kossuth Lajos, Felelet gróf Széchenyi Istvánnak* (Pest, Landerer és Heckenast, 1841); *Báró Eöt-vös József, Kelet népe és Pesti Hírlap* (Pest, u. a. 1841); *Fáy András, Kelet népe Nyugaton* (Budán, egyet. bet. 1841, 2. kiadás Pest, Kilián, 1842); *Kuthy Lajos, Polgári szózat Kelet népéhez* (Pest, Heckenast, 1841); *A Kelet népe közt egy ember* (Pest, Beimel, 1841); *Pongrácz Lajos, A «Kelet népe» felnyitotta szemeit egy nyugotfnak* (Pest, Heckenast, 1842); *Vörösmarty* (Hazai Gábor álnév alatt) birálata az Athenaeum 1841. 688. old. V. ö. *Ballagi Géza, Az 1839—40-iki országgyűlés visszhangja az irodalomban* (Budapest 1890). 12. *A magyar academia körül* (Pest 1842). Azon beszéd, melylyel mint akadémiai másodelnök az 1842 nov. 27-én tartott ünnepélyes közgyűlést megnyitotta. Németül: Akademischer Vortrag. Übersetzt von Jos. v. Orosz (Pozsony, Schaiba 1843); *Über die ungarische Akademie* 1842. Übersetzt mit Anmerkungen von Sincerus (Lipese 1843); újra kiadta Szász Károly, Gr. Sz. I. és az Akadémia megalapítása c. művében. 13. *Üdvölkede* (Dessewffy Aurél gróf hátrahagyott némi irománytöredékivel. Magyar nyelv és ellenzői, Pest 1843). 14. *A Jelenkorban megjelent: Adó és két garas* (Buda 1844). 15. *Magyarország kiváltságos lakósihoz* (két füzet címlap nélkül; az első füzet végén ez áll: «Irtam Cenken 1844 ápr. 13-án», a másodikon: Pest 1844 jul. 6.) c. röpiratai. 16. *Balatonai gőzhajózás* (Pest 1846). 17. *Észmetöredékek. Különösen a Tisza-völgy rendezését illetőleg* (Pest 1846). 18. *Politikai programmtöredékek* (u. o. 1847, németül: Politische Programm-Fragmente, 1847. Aus dem Ungarischen mit Anmerkungen eines Oppositionellen, Lipese [Jurany] 1847). 19. *Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről* (Pozsony 1848, egy vasúthálózatképpel). 20. *Véleményes jelentés a Tisza-szabályozási ügy fejlődéséről* (Pozsony 1848). 21. *Töredékek gr. Sz. I. fennmaradt kézírataiból*. Közli Török János: 1. *kötet Hunnia*, írta 1835. (Pest [Heckenast] 1858); 2. kötetét, mely a *Pesti por és sár* című munkát foglalja magában, 1866. adta ki; toldaléka: A Buda-Pesti lánchíd és a helytartósági közlekedési osztály genesisise (2. kiad., 2 rész 1 kötetben, Pest 1872). 22. *Ein Blick auf den*

anonymen Rückblick, welcher für einen vertrauten Kreis, in verhältnissmässig wenigen Exemplaren im Monate Oktober 1857 in Wien erschien. Von einem Ungarn (London 1859, 3. kiad. London és Edinburg 1861. Magyarul: Sz. István «Blick»-je, közli V. Papp Miklós, 3 köt., Kolozsvár 1870. A Bach miniszter által v. inspirált mű címe: Rückblick auf d. jüngste Entwicklungperiode Ungarns [Bécs, nyomtató neve nélkül, 1857]. Halála után kiadott művei, összes művek, kivonatok: *Gr. Sz. I. végrendeletének fő pontjai*, jegyzetekkel közrebozsátja Török János (Pest 1860); *Gr. Sz. I. verse anyjához*, gr. Festetics Juliánához. Megelőzi Sz. nekrológja Toldy Ferenc által (Pest 1860); újabban kiadva: Toldy F., Magyar államférfiak és írók II. (Pest 1868, 408—12. old.); *Török gróf Sz. I. kiadatlan irataiból*, közrebozsátja Török János (Pest 1860); *Gr. Sz. I. hagyományai: Magyarország sarkalatos törvényei és államjogi fejlődése 1848-ig* (Pest 1864); *Sz. István politikai iskolája saját műveiből összeállítva* (I—III. köt., Pest 1863—64. E kivonatok Török János készítette; 2. kiadás: Gr. Sz. I. munkái korszerű kivonatban, Pest 1871, 1 köt.); *Önismeret* (döblingi kéziratából, Budapest 1875); *Gróf Sz. I. naplójából* (Eszmek, adatok, adomák. Összeállította Zichy Antal, Budapest 1880); *Peregrinus, Magyarország újjászülése* (Vezéreszmék Sz. I. gróf műveiből, Budapest 1887); *Gróf Sz. István munkái*. Összegyűjtői és kiadja a magyar tudományos akadémia. I. köt. *Naplói*. Adalék a nagy hazafi jellemrajzához. A magyar tudományos akadémia megbízásából összeállította Zichy Antal (Budapest 1884); II. köt. *Beszédei*. Összegyűjtötte és jegyzetekkel kísérte Zichy Antal (1887); III—IV. köt. *Leveli*. Összegyűjtötte, előszóval és jegyzetekkel ellátta Majláth Béla (1., 2. köt. 1889—90); V. köt. *Külföldi úti rajzai és följegyzései* (1890); VI. köt. *Leveli* (3. köt. 1891); VII—VIII. köt. *Hírlapi cikkei* (1. köt. 1828—43, 2. köt. 1843—48, Budapest 1893—94. E kötet végén Sz. szótár); IX. köt. *Leveli szüleihez* (1896).

Irodalom. Széchenyi életrajzához forrásul első sorban *Naplói* és *Levelései* szolgálnak. Önéletrajzi vázlatot maga is közölt *Kelet Népe* c. művében. Életrajzai sa életrajzi vonatkozású művek közül nevezetesebbek: báró Kemény Zsigmond esszéje, mely először a Csengeri Antal által szerkesztett Magyar szónokok és státusférfiak (Pest 1851) című műben, azután Tanulmányai-ban (I. köt., Pest 1870) jelent meg. Ez utóbbinak első kötetét «A két Wesselényi. Gróf Sz. István» címen külön is kiadták. Széchenyi politikájára vonatkozólag lásd még ugyancsak Kemény Zs. Forradalom (Pest 1850) c. munkáját. *A gróf Sz. I. politikai iskolája* (Pest 1863—64) c. mű harmadik köteté szintén közül «Jellemvonások gr. Sz. I. államférfi életéből» (kr. Kemény Zs. után) minisztersége ismertetését, a döblingi élet leírását stb. — *Gusznár A.*, Gróf Sz. I. a döblingi magán-térbolydában, Pest 1860. — *Kacskenethy Aurél*, Gróf Széchenyi István utolsó éveit és halálát (1849—60), Pest 1866. — *Falk Miksa*, Széchenyi István gróf és kora. Ford. A. I. és V. A. (Aldor Imre és Vértési Arnold). Pest 1867. Eredetije német nyelven az Oesterreichische Revue-ben jelent meg. — *Pöcsi J. M.*, Gróf Sz. I. viszonya az 1848-iki törvényes átalakuláshoz. Budapest 1869. — *Lónyay Menyhért*, Gr. Sz. I. és hátrahagyott iratai, 2. kiadás. Budapest 1875. — *Zichy Antal*, Gr. Sz. I. mint pedagóg. Budapest 1876. — *Tasner Géza*, Sz. szellemi hagyatéka és Tasner Antal végrendelete. Emlékirat. Budapest 1876. — *Bolcsány Antal*, Széchenyi munkálatai az Al-Dunán, tekintettel a Dunagőzhajózás és a széchenyi-út történetére (Délmagyarországi történelmi és régészeti értesítő, 1878. 4. füz.). — *Szász Károly*, Gróf Széchenyi István és az Akadémia megalapítása. A Széchenyi-szobor leleplezési ünnepére a magyar tud. Akadémia megbízásából írta — Budapest, a m. tud. akadémia

könyvkiadóhivatala (Franklin-t.) 1880. V. ö. Adalékok a Magyar Tud. Akadémia megalapítása történetéhez: I. Szilágyi Istvántól, 2. Vaszary Kolostól, 3. Révész Imrétől. Pest 1876 (Ért. a nyelv- és széptud. köréből VI. 6.). és Akad. Ért. 1893 febr. szám. — *Pulszly Ferenc*, Abránd és valóság II. köt., Budapest 1888. — *Kerékyártó Árpád*, Sárvári és felsővidéki gróf Széchenyi I. élete. Pozsony-Budapest (Stampfel) 1884. (A Magyar Helikon-ban 21—24. füzet.) — *Kovács Lajos*, Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve, 1846—48. 2 kötet, Budapest (Franklin-társulat) 1889. — *Grünwald Béla*, Az új Magyarország, Gróf Széchenyi István, Budapest (Franklin-társulat) 1890. (E mű alapeszméjének bírálata! *Zichy Antal*ól: Psychiatria és politika. Grünwald Béla Széchenyi-je alkalmából, Budapest 1890. Érték. a nyelv- és széptud. köréből XV. 5.). — *Sebestyén Jenő*, Széchenyi I. gróf működése nemzetgazdasági szempontból, Budapest 1892. (A budapesti keresk. akadémia XXXV. jelentésében.) — *Gyaloi Pál*, Gr. Sz. I. mint író, Budapest 1892. — *Béthy Zsolt*, Széchenyi és a magyar költészet. A m. tud. akadémia 1893 jan. 15. tartott Széchenyi-ünnepére írta — Budapest. Kiadja a magyar tud. akadémia (Athenaeum) 1893. — *Vésey Tamás*, Széchenyi és a magyar magánjog. Budapest (akadémia) 1894. — *Léthy Sándor*, Gr. Széchenyi István műszaki alkotásai. Budapest (akadémia) 1895. — *Zichy Antal*, Gróf Széchenyi István életrajza. I. kötet, 1. 2. féle 1791—1844. II. kötet, 1845—1860. Budapest. A m. tört. társulat kiadása (Franklin-társulat) 1896—97. (A Magyar történeti életrajzok XII. és XIII. évfolyamaiban.) — Gróf Széchenyi Béla, Széchenyi-gyász. Sz. István gróf halála alkalmából 1860. családijához intézett részvétnyilatkozat. Kiadta — Budapest 1885. — Nép számára írott életrajzok *Aldortól*, *Borostól*, *Szécsenath* Károlytól stb. Horváth M., Huszonöt év Magyarország történetéből, I. kötet. — *Kerékyártó*, Magyarország történetének kézikönyve, VII. köt. — *Marczali H.*, Legújabb kor története, stb.

Egyházi beszédek, melyek nyomtatásban is megjelentek: *Asztalos György* (ref.), *Deutsch Salamon* (izr., német), *Ferencz József* (un.), *Ferenyicz József* (ref.), *Geduly Lajos* (ev.), *Gyöngyösi István* (un.), *Haubner Máté* (ev.), *Hintz György* (ev., német), *Kis Gábor* (ref.), *Köviénymayer Károly* (kat.), *Lón Lipót* (izr.), *Nagy Péter* (ref.), *Szász Károly*, *Szelei Béla* (ref.), id. *Szilágyi Lajos*, *Sztehlo András* (ev.), *Tóth Péter* (ref.), *Morgenstern Mihály* (izr. magyar) stb. *Emlékbeszédek* *Ballagi Mór*tól, gr. *Teleki Domokostól*, *Thaly Kálmántól*, dr. *Eötvös Józseftől* (Akad. Évkönyv X., 1. 1860 és a Magyar államférfiak és írók (1868) című műben), *Lévai Józseftől* stb. *Gyúszköltmények*, I. Sz. a magyar költészetben. *Zenedarabokat* írtak: *Fáy Antal*, *Parkas Miksa*, *Sárközy Ferenc*, *Hegyi Poldi* és *Kálozdy Antal* (hármán együtt). *Szúk Lipót*, *Volkmann Róbert* stb. *Arcképeire*, szobraira stb. vonatkozólag I. Zichy, Sz. I. élete c. műhöz adott jegyzeteket. A Széchenyire vonatkozólag folyóiratokban, hírlapokban megjelent közleményeket v. ö. Szinnyei J., Hazai és külföldi folyóiratok m. tud. repertoriuma. I. Történelem, 1. köt., 498—499, 277—279. hasáb. II. köt., 308—309, 555—556. hasáb.

DEZSI.

12. *Sz. Kálmán* gróf, főrend, szül. 1824 okt. 6., a család szeniora, legidősebb fia néhai Pál grófnak. Vasvármegyei birtokain kívül az iváni hitbizományi birtoknak lévén haszonélvezője, Sopron vármegyében játszik szerepet, főleg a gazdasági életben, a vármegyei gazdasági egyesületnek lévén elnöke. Az agrárius eszméknek híve, s e szellemben irodalmilag is működött. A soproni löversenyek rendszeresítése körül érdemei vannak. A főrendház tárgyalásaiban már 1861. részt vett. 1848. nyerte a kamarási méltóságot; neje Grünne Karolin grófnő. Fiai: *Károly*, szül. 1853 máj. 8., cs. és kir. kamarás; *Manó*, szül. 1858 júl. 30., cs. és kir. kamarás, főrendházi tag, követségi titkár az athéni osztrák-magyar követségénél.

13. *Sz. Ödön*-gróf, Sz. Béla öccse, a magyar tűzoltó-ügy szervezője; szül. Pozsonyban 1839 dec. 14. Tanulmányait a szülei házban végezte s már korán nagy hajlandósággal viseltetett a gépészet és a hajózásra vonatkozó ismeretek iránt. Megszerezte az I. osztályú hajóskapitányi oklevelet s utazásai alkalmával, melyek az egész európai kontinensre kiterjedtek, minden alkalmat megra-